

ΜΑΓΕΙΑ ΚΑΙ ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ ΣΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Δρ Gary Vikan

Διευθυντής της Walters Art Gallery της Βαλτιμόρης, Μέριλαντ, ΗΠΑ

Οι τύποι αντικειμένων, των οποίων δείγματα παρουσιάζονται στις εικόνες 1 και 2, εμπεριέχουν τα θεμέλια της μαγείας που έχει σχέση με τον υλικό πολιτισμό στην ύστερη αρχαιότητα: τη "δύναμη του λόγου" των μαγικών παπίρων¹ και τη "δύναμη της εικόνας"² των σφραγιδολίθων-φυλαχτών³. Έχουν βρεθεί μερικές χιλιάδες από τους τελευταίους, αλλά μόνο μερικές εκατοντάδες από τους πρώτους, γεγονός που δεν προξενεί έκπληξη, δεδομένου του υλικού τους και του ζήλου με τον οποίο οι πάπυροι αυτοί απαγορεύονταν και καίγονταν. Οι πάπυροι και οι σφραγιδολίθοι αυτοί είναι της ίδιας εποχής, χρονολογούνται κατά προσέγγιση από το 2ο έως τον 6ο αιώνα, προέρχονται από την ανατολική Μεσόγειο και αντλούν από μια κοινή παρακαταθήκη αιγυπτιακών θεών και εβραϊκών αγγέλων. Και στα δύο είδη κυριαρχεί το ιερό όνομα ΙΑΩ³. Κατά τα άλλα όμως παρουσιάζουν εντυπωσιακή διαφοροποίηση. Κύριο μέλημα των σφραγιδολίθων είναι, όπως φαίνεται και από το μεγαλύτερο μέρος της εικονογραφίας τους, η διασφάλιση της υγείας, ενώ οι πάπυροι ασχολούνται επιπλέον και με θέματα έρωτα, χρημάτων και πρόγνωσης, μέσα από περίπλοκα λεκτικά σχήματα χειρισμού της λευκής και της μαύρης μαγείας.

Ο πάπυρος της εικόνας 1 περιέχει μια προσευχή στα Κοπτικά, που έχει ως σκοπό την πρόκληση εγκυμοσύνης. Απευθύνεται στο Θεό με την ιδιότητα αφενός εκείνου που δημιούργησε τον άνθρωπο "κατ'εικόνα" και αφετέρου εκείνου που υποσχέθηκε στη "μητέρα μας Σάρα" ότι θα γεννήσει.

Στην εικόνα 2 έχουμε τον τύπο του σφραγιδολιθίου-φυλαχτού που απρόθυμα συνιστά ο ιατρός Αλέξανδρος από τις Τράλλεις (525-605) στους ασθενείς που το στομάχι τους δεν ανέχεται φάρμακα: τη συμπληρωματική μαγεία του Ηρακλή, που κόβει την ανάσα του λέοντα της Νεμεας.

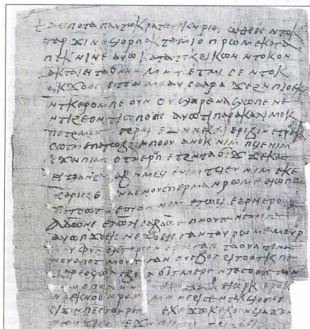
Η έρευνα του Campbell Bonner για τους σφραγιδολίθους-φυλαχτά τον οδήγησε στην ανακάλυψη μιας μεγάλης και ιδιαίτερης ομάδας περιπαιχτών φυλαχτών από κράμα χαλκού, που ο αριθμός τους ανέρχεται τώρα σε αρκετές εκατοντάδες. Η προέλευσή τους είναι ευρωπαϊκή και χρονο-

λογούνται -εν μέρει με βάση τα τακτικά ευρήματα- από τον 4ο ως τον 6ο αιώνα. Τα περισσότερα, όπως αυτά των εικόνων 3 και 4, ανήκουν στη μαγική κατηγορία του Ιερού Ιππέως⁴ και του Πολυπαθούς Οφθαλμού του Φθόνου⁵, με την προσθήκη ενός σχετικά μικρού καταλόγου αποτροπιακών αναηρηρίσεων και ονομάτων δυνάμεων, αν και μερικά στοιχεία είναι ιδικά σε στομαχικά προβλήματα.

Η εικονογραφία μιας μικρότερης (εικόνες 5 και 6) και περισσότερο ομοιογενούς ομάδας, που χρονολογείται στην ίδια περίπου εποχή, παρουσιάζει επίσης συγγενείς. Αποτελείται από εγχάρακτους αματίτες, οι οποίοι ως προς το υλικό, την τεχνική και τη λειτουργία σχηματίζουν μια ύστερη υποκατηγορία των σφραγιδολίθων -φυλαχτών. Η δύναμή τους κατευθύνεται, πιο συγκεκριμένα, προς την αντιμετώπιση απειλών κατά της λεχόνιας και της μητρικής της από τη θηλική αρχιδαιμόνα Αβύζου. Τον ίδιο σκο-

πό εξυπηρετούν τόσο το μαγικό στιπτικό υλικό της "αιματόπετρας" όσο και η επικράτηση του Ιερού Ιππέως "Σολομώντα", που καρφώνει την Αβύζου - αν

1. Κοπτικός πάπυρος: Προσευχή στον Θεό για να προκύψει εγκυμοσύνη.



3. Περίοπτο φυλαχτό από κράμα χαλκού με παράσταση του Ιερού Ιππέα (Συρία-Παλαιστίνη, 4ος - 6ος αι.).

4. Περίοπτο φυλαχτό από κράμα χαλκού με παράσταση του Πολυπόουθους Οφθαλμού (Συρία-Παλαιστίνη, 4ος - 6ος αι.).



2. Φυλαχτό κατά της δυσπεψίας, από ερυθρό σίδηρο. Απεικονίζει τον Ηρακλή που στραγγαλίζει το λιοντάρι της Νεμέας.

8. Περίοπτο φυλαχτό από τύπο μολύβδου: Η Ανάσταση του Λαζάρου.

9. Φυλακτήριον αργύρου δαχτυλίδι με εγχάρακτο κυκλική σφενδόνη (Ανατολική Μεσόγειος, 6ος - 8ος αι.).

και σε μερικά δείγματα υπάρχουν τη θέση του ο Χριστός Εμμανουήλ, ή διάφοροι άγιοι, ή ακόμα ο φύλαξ αρχάγγελος Μιχαήλ με το Μακρύ Σταυρό.

Πολύ λιγότερο γνωστά στους μελετητές, αν και εξίσου κοινά στην πραγματικότητα, είναι τα γυάλινα περίοπτα φυλαχτά της ύστερης αρχαιότητας, που είναι είτε υσοειδή και εγχάρακτα είτε εμπιεστές "καμές". Με κάπως ευρύτερη κατανομή και κάπως αρχαιότερα από τους Ιερούς Ιππείς σε μέταλλο ή σε ημιπολύτιμο λίθο, παρουσιάζουν πολύ πλουσιότερη ποικιλία στις παραστάσεις τους, είναι σε πολύ μικρότερο βαθμό αποκλειστικά μαγικά αντικείμενα και βασίζονται (όταν χρησιμοποιούνται ως φυλαχτά) κυρίως σε ηλιακές παραστάσεις, σε μερικά εντελώς ήπια θρησκευτικά σύμβολα δύναμης, όπως το Χριστόγραμμα, και στη συμπληρωματική μαγεία των ιστορικών σωτηρίας της Παλαιάς Διαθήκης, όπως είναι η Θυσία του Αβραάμ στην εικόνα 7.

Τα ίδια ισχύουν, σχεδόν στο σύνολό τους, και για τα περίοπτα από χυτό μολύβδο (εικόνα 8), τα οποία, καθώς ήταν απλά και απρόσωπα, και η παραγωγή τους μαζική, εξημερεύονταν κατά πάσα πιθανότητα παρόμοιες κατανοητικές ανάγκες. Τα αποδεικτικά στοιχεία που υπάρχουν για τον τύπο εύρεσής τους υποδεικνύουν και πάλι την Ανατολική Μεσόγειο: όμως, παρόλο που στο υλικό και τη μορφή αυτή εμφανίζονται επίσης παραστάσεις σωτηρίας από την Καινή Διαθήκη – όπως (εδώ) η ανάσταση του Λαζάρου –, τα μολύβδινα περίοπτα έχουν σαφέστερο χαρακτήρα φυλαχτού από ό,τι τα γυάλινα αντίστοιχά τους. Επιπλέον, ενώ από τον 6ο αιώνα το γυάλι αρχίζει να εξαφανίζεται ως υλικό για την κατασκευή φυλαχτών, ο μολύβδος φαίνεται τότε ακριβώς να αποκτά διάδοση – και συνεχίζει αρκετά μετά την ύστερη αρχαιότητα.

Αντίθετα από το γυάλι και τον μολύβδο, που ήταν δευτερεύοντα υλικά ως προς τη φυλακτήρια δύναμη, ο άργυρος, όπως και ο αματίτης, ήταν κατά την ύστερη αρχαιότητα το μαγικό υλικό που συγκέντρωνε την προτίμηση, εξαιτίας μάλλον της αντιστοιχίας του χρώματός



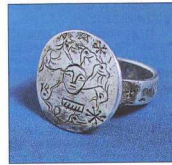
του με την "έμμηνο ρύση των γυναικών", όταν σκουριάσει. Ο άργυρος, καθώς και ένα εντυπωσιακό σύνολο μαγικών παραστάσεων και λέξεων, συνδέουν μια μικρή αλλά εικονογραφικά πλούσια ομάδα φυλακτηρίων δαχτυλιδίων και περιπτών, που χρονολογούνται από τον 6ο έως τον 8ο αιώνα και μπορούν να εντοπισθούν και πάλι στην Ανατολική Μεσόγειο.

Τα δαχτυλίδια (εικόνα 9) χαρακτηρίζονται από οκτάγωνη ενεπιγράφη στεφάνη και υπερμεγέθη κυκλική σφενδόνη με εγχάρακτο λίθο, που δεν είναι σφραγιδομήτορας – μια σφενδόνη η οποία είναι λίγο μικρότερη και απλούστερη και διακοσμείται μόνο στη μια της πλευρά, αλλά κατά τ'άλλα είναι ουσιαστικά ίδια με το σπανιότερο τύπο του περιπτού φυλαχτού (εικ. 10). Και οι δύο αυτοί τύποι έχουν πολλά κοινά με τους εγχάρακτους δίσκους που χαρακτηρίζουν μια σειρά από είκοσι τέσσερα περίπου φυλακτήρια περιβραχιονία της ίδιας εποχής και προέλευσης (εικόνα 11). Τα περιβραχιονία εμφανίζονται με την ίδια συχνότητα σε κράμα χαλκού ή σε άργυρο, τα χάλκινα όμως έχουν συχνά μόνο ένα δίσκο, στον οποίο συνήθως απεικονίζεται ο Ιερός Ιππέας που συναντήσαμε και στα μεταλλικά περίοπτα. Αυτός ο τύπος δίσκου θα εμφανιστεί επίσης σε μια εκδοχή σφενδόνης δαχτυλιδι-

ού, πράγμα που αποδεικνύει πόσο στενά συνδέονται και πόσο είναι χρονολογικά και γεωγραφικά συγκεντρωμένα τα αντικείμενα της υλικής μαγείας της ύστερης αρχαιότητας.

Τις κοινές αιτίες οι διαφορές αυτές ομάδες φυλαχτών, πέρα από το γεγονός ότι όλα ήταν φτιαγμένα για να φοριούνται ή να φέρονται στο σώμα του ανθρώπου; Όλα μπορούν να εντοπισθούν στη Συρία-Παλαιστίνη και στην Αιγύπτου, και όλα μπορούν να χρονολογηθούν από τον 5ο έως τον 7ο αιώνα, με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση στον 5ο και τον 6ο αιώνα. Η ισχύς τους είναι πολλαπλή και το φάσμα των φυλακτηρίων παραστάσεων, συμβόλων, λέξεων και φράσεων τους πλούσιο και ποικίλο, αφού περιλαμβάνει, εκτός από τον Ιερό Ιππέα, το Κακό Μάτι, τον Αρχάγγελο με το Μακρύ Σταυρό και τις ιστοριούλες σωτηρίας της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, που ήδη αναφέρθηκαν, και τα εξής:

- σφραγιδομήτορας ή *χαρακτηρές*⁶ από τους πιο συνηθισμένους στα φυλαχτά-σφραγιδομήτορας, στους οποίους συγκρατείται και η πεντάφα του μαγικού δαχτυλιδίου του βασιλιά Σολομώνα⁷·
- τον Χνουβή⁸, που έχει στόχο του τα κωλικά και γυναικολογικά προβλήματα, το λιοντάρι που τρέχει και το φίδι που έρπει⁹



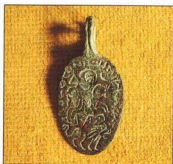


• την αποτροπαική αναφήνηση "εις θεός", το Χριστόγραμμα, τον τύπο *Χι-Μυ-Γάμα*, τη λέξη *Υγία*, το τριόλιον και ιδίως τον ψαλμό 90 ("ὁ κατοικῶν ἐν βοθηρίῳ τοῦ ὕψιστου...")·

• μια ποικιλία ἱερῶν ονομάτων, μεταξύ των οποίων τα *Ιαώ*, *Σαβαώθ*, *Εμμανουήλ* και τα ονόματα των *Αρχαγγέλων*·

• και σποραδικά τον εξορκισμό "φύγε, φύγε, φύγε, ὦ βδελυρέ...", ἢ το ξόρκι κατά της πτώσης της μήτρας: "τοῦ μαύρου πραγμάτου που μαυρίζει", που ἔρπει σαν φίδι, βρυσάται σαν λιοντάρι και συρίζει σαν δράκοντας, να μείνει ἀκίνητο σαν πρόβατο".

Κατά την ὑστερη αρχαϊότητα ἐπιλέγεται με μεγάλη προσοχή το υλικό κατασκευῆς του φυλαχτού. Πράσινος ἰαστικής, σιδήρος, ἄργυρος και αἱματίτης ἐπιλέγονται (μεταξύ ἄλλων) σε διαφορετικές περιπτώσεις, με βάση την υποτιθέμενη μαγική τους δύναμη (ο αἱματίτης για την "ἔιστική ἀντιστοιχία" ὅτι, ως οξείδιο του σιδήρου, μπορεί να συγκρατηθεῖ το κόκκινο "αἷμα" του μέσα στη σπιληνὴ μαύρη ἐπιδερμίδα του). Το σχῆμα του φυλαχτοῦ ἔχει ἐπιλεγεῖ ἐπίσης με προσοχή, και εἰδικά το οκτάγωνο προτιμάται για τὴ στεφάνη των φυλακτῶν δαχτυλιδίων. Ο *Αλέξανδρος* ἀπὸ τὴς Τράλλεις, και πάλι, συνιστᾷ ἓνα φυλαχτὸ για τὴν θεραπεία του κωλικού:



«Πάρε ἓνα σιδερένιο δαχτυλίδι και κάνε τὴ στεφάνη του οκτάγωνη και γράψε πάνω στο οκτάγωνο: "Φύγε, φύγε, χολή, ο κορυδαλός σε κυνηγά!"»

Παράλληλα με το συνδυεσμα των βιβλικῶν ἐπιγραμμάτων ἀφηγήσεων και με τὰ ἱερά ονόματα και σύμβολα που ἤδη ἀναφέρθηκαν, ο φανερός χριστιανισμός ἐξέδωσε στο ἀκόμη ἔντονα προχριστιανικό μαγικό ρεπερτόριο, ἀρχικά με τὴ μορφή τῆς ἀποτροπαικῆς δυνάμεως του *Σταυροῦ*. Μια ἐπιγραφή στο ἀνώλι ενός συριακοῦ σπιτιοῦ του *βου αἰῶνα* ἀναφέρει: "Ὅσο ο *Σταυρός* στέκεται μπροστά του, το *Κακό Μάτι* δε θα ἔχει δύναμη". Ἡ λειτουργικὴ αὐτὴ ἐξίσωση του *Σταυροῦ* με τον *Πολυπαθὴ Ὀφθαλμό* του *Φθόνου* γίνεται σαφῆς σε μερικά περίαπτα φυλαχτά, που κατά τὰ ἄλλα ἀνήκουν στον τύπο του *ἱεροῦ ἱππέως* (εἰκόνες 12 και 13), στα οποία ἓνας συμφορμὸς *Χριστοῦ/Σταυροῦ* παίρνει τὴ θέση που συνήθως κατελάμβανε το ἀποτρόπαιο του *Κακοῦ Ματιοῦ*.

Ἀντλώντας ἀπὸ μια ἐντελῶς διαφορετικὴ χριστολογικὴ δύναμη, ἡ ομάδα των φυλακτῶν περιβραχιονίων που ἀναφέρθηκε νωρίτερα συμπληρώνει τὴ δύναμη του *Νουβή*, των συμβόλων των *δακτυλιοθίων* και του *90οῦ ψαλμοῦ*, με μια ἀφηγηματικὴ εἰκονογραφικὴ μαγικὴ ἐκτίληση που ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔξι ἐπισοδία τῆς ζωῆς του *Χριστοῦ*, ἀρχίζοντας με τον *Ευαγγελισμό* και τελειώνοντας με τὴν *Ἀνάληψη* (εἰκ. 11). Ἡ ἐπιλογή και το εἰκονογραφικό περιεχόμενο των σκηνῶν αὐτῶν δεν προέρχονται ἀμεσα ἀπὸ τὰ *Ευαγγέλια* ἀλλὰ ἀπὸ τὴν εἰκονογραφία των *Ἁγίων Τόπων*, ἣ οποία ἀναπτύχθηκε για τὴς *εὐλογίες* του καθαρῶσμένου ἐλαίου και *χώματος*, τα οποία ἔφερναν πίσω οἱ ἐπισκέπτες

των φημισμένων προσκυνημάτων των *Ἁγίων Τόπων* (εἰκόνα 14)⁹. Ἡ προστατευτικὴ δύναμη των σκηνῶν αὐτῶν, παρόλο που μπορεί να εἶναι ἐγγενῆς, ὅπως στο φυλαχτὸ ἀπὸ τὰ *Ἀδὰνα* με τὴν παράσταση του θάματος του *Χριστοῦ*, με το οποίο θα ἀσχοληθῶ παρακάτω, εἶναι ἀσφαλῶς τοῦλάχιστον συνειρμικὴ, γιατί νωρρίζουμε ἀπὸ ἐπιγραφές πάνω σε ἱερά ἐνθύμια, ἀπὸ ἡμερολόγια προσκυνητῶν και ἀπὸ βίους ἁγίων που περιγράφουν τὴ χρήση τους, ὅτι τέτοιες ἀφηγηματικῆς σκηνῆς χρησιμοποιεῖσαν ὡς φυλαχτὰ για τὴν προστασία του προσκυνητῆ των *Ἁγίων Τόπων* κατά το ταξίδι του και για τὴν θεραπεία του κατά τὴν ἀριεθί του ἐκεῖ, χάρη στην προστατευτικὴ δύναμη που μεταδιδοῦσαν στο υλικὸ τους.

Στὴς ιστορίες τῆς *Καινῆς Διαθήκης* με τὴν μεγαλυτέρη "ἔιστικὴ ἀναλογία" συγκαταλέγεται το θάμμα τῆς *Ἀμορροποῦλης* (*Μάρκ.* 5: 25-34), μια θεραπεία που στην *ευαγγελικὴ* τῆς ἀφήνηση πλησιάζει τὴν οὐσία τῆς *ελληνορωμαϊκῆς* μαγείας περισσότερο ἀπὸ οποιαδήποτε ἄλλη που περιλαμβάνεται στη *Βίβλο*. Σε ἓνα ἀνάλυφο φυλαχτὸ του *βου ἡ του 7ου αἰῶνα* (εἰκ. 15), που ἡ παράδοξο ἀποδοθεῖ στην *Αἴγυπτο*, ἡ θεραπευτικὴ δύναμη του αὐθεντικοῦ γεγονότος μεταβιβάζεται μέσω τῆς εἰκόνας και του λόγου και του μῆκους του ἰδίου του υλικοῦ του ἀντικειμένου – τῆς *συμαθητικῆς*, δηλαδῆ, "στῆπτικῆς μαγείας" του αἱματίτη και πάλι. Το ἴδιο θάμμα ἐμφανίζεται, μαζί με ἄλλα ἐξί, πάνω σε ἓνα πολὺ γνωστὸ πρόωμο βυζαντινὸ χρυσὸ φυλαχτὸ ἀπὸ τὰ *Ἀδὰνα*. Ἐδῶ, ὠστόσο, μπορούμε να ποῦμε ὅτι ο *χριστολογικός* εἰκονογραφικός κύκλος, ὡς σύνολο, ἐπιτελεῖ τὴ λειτουργία φυλαχτοῦ, με τρόπο που μοιάζει πολὺ με τον *χριστολογικὸ* ἀφη-

5. Φυλακτῆριος σφραγισθῆναι ἀπὸ αἱματίτη. Ο *Ιερός ἱππέως* "Σολωμός" σκηνίζει τὴν ἀρχαῖοιωνα *Ἀβύτου* (*Συρία-Παλαιστίνη*, 4ος - 6ος αι.).

6. Φυλακτῆριος σφραγισθῆναι ἀπὸ αἱματίτη, ἀποτροπαικῆς τῆς *Ἀβύτου* (*Συρία-Παλαιστίνη*, 4ος - 6ος αι.).

7. Γυάλινο ὑπερῆδες φυλαχτὸ με παράσταση τῆς *βουσιος* του *Ἀβραάμ* και *χριστόγραμμα*.

10. Περιῖπο φυλαχτὸ ἀπὸ ἄργυρο (*Ἀνατολικὴ Μεσογείος*, 6ος-8ος αι.).



11. Μετάλλο φυλακτήριο περιβραχιόνιο με παραστάσεις εβραϊστών από τη ζωή του Χριστού (Ανατολική Μεσογεία, 6ος - 8ος αι.).

γνηματικό κύκλο, του οποίου γίνεται μερικές φορές επίκληση στους μαγικούς παπίρους:

"Πέταξε, μιστήρ πνεύμα! Ο Χριστός σε καταδιώκει. Ο Υιός του Θεού και το Άγιο Πνεύμα σε έχουν κατακινήσει. Ο Θεός (που θεραπεύει τον άνθρωπο) στη λίμνη των προβάτων, αλλάζει από κάθε κακό τη δούλη σου Ιωαννά... Κύριε Χριστέ, Υιέ και Λόγε του ζώντος Θεού, που θεραπεύεις κάθε ασθένεια και κάθε αναπηρία, θέραινε και φρόντισε τη δούλη σου Ιωαννά... Διώξε από αυτήν και τρέψε σε φυγή όλους τους πυρετούς και κάθε είδους ρίγη, καθημερινά, τριταία και τεταρταία, και κάθε κακό... Το όνομά σου επικαλούμαι, Κύριε Θεέ, το θαυμαστό και υπερένδοξο ονομά σου, τρόμο των εχθρών σου. Αμήν."

12. Περίπλοκο φυλακτήριο τύπου του Ιερού Ιησά.

13. Περίπλοκο φυλακτήριο με παράσταση του Χριστού Σταυρού.

Στο πιο βασικό επίπεδό του ο φυλακτήριος αυτός πάπυρος αντλεί τη δύναμή του από την επίκληση του ιερού ονόματος και, με τον τρόπο αυτό, από την αρχέγονη μαγική πίστη ότι τα ονόματα αυτά συμμετέχουν στην ύπαρξη και τη δύναμη του φορέα τους. Το αντικείμενο όμως αυτό είναι μαγικό και σε ένα δευτερεύον, "αρεταλογικό" επίπεδο¹⁰, αφού γίνεται επίκληση της δύναμης της θεότητας, σαν να επρόκειτο για την Ίσιδα, μέσω της απαρίθμησης των ενδοξότερων έργων της. Το ίδιο πιθανώς ισχύει και για το φυλακτήριο των Αδάων—και ίσως και για τα περιβραχιόνια και τα φλασκιά των προσκυνητών με τον εικονογραφικό κύκλο από τους Αγίους Τόπους—στο βαθμό βέβαια που οι μεμονωμένες σκηνές τους μπορούν να αναγνωσθούν ως διαδοχικοί στίχοι μιας εικαστικής αρεταλογίας. Η μέθοδος αυτή επίκλησης της ιερής δύναμης μαρτυρείται μεταξύ των Χριστιανών ήδη

από την εποχή του Ωριγένη (185-254.), ο οποίος, απαντώντας στην κατηγορία του Κέλσου (περί το 170-180), ότι οι οπαδοί της ίδιας θρησκείας με εκείνον αντάσσαν τη δύναμή τους από την επίκληση των ονομάτων των δαιμόνων, την αντέκρουσε λέγοντας:

"Οι Χριστιανοί δεν υπερισχύουν (των κακών πνευμάτων) με μαγικές επίκλησεις αλλά με το όνομα του Ιησού, συνοδευόμενο από την απαγγελία των αφηγήσεων που σχετίζονται με Αυτόν. Γιατί η επανάληψή τους έχει γίνει συχνά το μέσο για την εκδίωξη των δαιμόνων από τους ανθρώπους..."

Μετάφρ. Ι. Μ. Βλαχόπουλος



Σημειώσεις Επιμελήτη

1. Για τους μαγικούς παπίρους βλ. ιδίως W. Braubauer, "Αμύρα κατάμυρα στην ελληνιστο-ρωμαϊκή Αίγυπτο", Αρχαιολογία και Τέχνες, τεύχος 70 (1999), σσ. 29 κ.ε.
2. Για τους σφραγιδούλους-φυλακτά βλ. Α. Μ. Nagy, "Αρχαίοι μαγικοί πολύτιμοι λίθοι", ο.π., 34 κ.ε. (στην έκδοση της κεντρικής επίλης, σ. 35 του άρθρου, ο πρώτος σφραγιδούλος από πάνω φέρει σύμβολα του θεού Μίθρα και όχι του Μιράδατι, όπως από τυπογραφική παραδρομή αναφέρεται.)
3. Εβραϊκό ιερό όνομα, που λειτουργούσε ως αποτρεπτική (σπομένης προστατευτική) αναστήση.
4. Μορφή έθιμου πολεμιστή, που σε μερικές περιπτώσεις ταυτίζεται με τον Σολομώντα. Η απεικόνισή αυτή σε φυλακτά συμβόλιζε γενικά το θρίαμβο του καλού.
5. Σε αντίθεση της βίβλικης απεικονιζόμενης απετρεπτικής σε φυλακτά ο σφραγιδούλος του κακού εκείνου ατόμου που υποτίθεται ότι θα υπέφερε δενά εξαιτίας του φθόνου του. Η παράσταση αυτή, δηλαδή, ήταν προειδοποίηση για κάθε φθονερό πόλιμο.
6. Κρυπτογραφικά σύμβολα που γράφονται

δίπλα στα κείμενα και της παραστάσεις των μαγικών σφραγιδούλων.

7. Σύμφωνα με παράδοση που ανάγεται σε χριστιανικό κείμενο του 400 μ.Χ., ο Σολομών είχε υπό την εξουσία του της δαίμωνες, Εβραϊκούς γενικότερα κρυπτούς της δαίμωνες, και είχε σχέση με τη μαγεία.

8. Ελληνοαγιολογικά δαίμονες που απεικονίζονταν σε ιατρομαγικά φυλακτά ως φίδι με κεφαλή λέοντος, φωτοστέφανο, ακόντιο και αστραλογικά στοιχεία.

9. Πρόκειται για μια σειρά παραστάσεων που εξετασθούν επεισόδια από τη Βίβλο. Η εικονογραφία αυτή σχετίζεται με το κυριότερο προσκυνητόν της προλιθωμένης Παλαιστίνης και αναπτύχθηκε πάνω σε "ενθύμια" προσκυνημάτων (π.χ. φιάλες ελαίου, πήλινα σφύρα, κειμήλια) που κατασκευάζονταν στον ιερό τόπο και τα έπιωσαν μαζί τους οι προσκυνητές στο γυμνάσιο του.

10. Η αρεταλογία ήταν ουσιαστικά τελετουργική απαρίθμηση (ή "δοξολογία") των χριστιανικών, της δυνάμει και των θαυμάτων κάποιου δεσπότη. Υπήρξε λατρευτικό φαινόμενο από την ελληνιστική περίοδο και πέρα.

14. Περίπλοκο φυλακτήριο με σειρά βίβλικων παραστάσεων (Προ-ισλαμική περίοδος).

15. Ανάγλυφο φυλακτά από αμύρα: το θάμα της Αμορροσίας (Αίγυπτος, 6ος ή 7ος αι.).



Magic and Visual Culture in Late Antiquity

Gary Vikan

Some hundreds of late-antique and early Christian magical amulets survive from the eastern Mediterranean. Like the magical papyri, with which they are roughly contemporary, they draw on a common fund of Egyptian gods and Hebrew angels. For the most part, these amulets are apotropaic and therapeutic in function. The particular focus of this article is on amulets in various shapes and media, including semi-precious stones (e.g. hematite, which was considered especially powerful), copper-alloy, silver glass, etc. The various amulet types are also surveyed: rings, pendants, arm-bands, house lintels, etc. The diverse magical and religious inscriptions, biblical vignettes and other incised designs (e.g., the Holy rider, the Evil Eye) are briefly explored. A large number of narrative images is shown to derive from the Old and New Testaments, although according to the author other scenes originated from the locus sanctus iconography of the Holy Land. In general, the users of these amulets clearly believed that the very images and images incised on them—and even sometimes their particular medium—had magical potency.

G.V.